Nicolae RAEVSCHI

APELATIVUL *HOȚ* ŞI VARIANTELE SALE ONOMASTICE

Lexemul ce figurează în titlul articolului de față are o istorie specifică în sensul că de la el s-au format un antroponim – *Huțu* cu var. *Guțu* şi un etnonim – *huțul*. În continuare vom examina aceşti termeni în ordinea indicată.

Hoț. Pentru conceptul avut în vedere, limba rom., în aspect diacronic, cunoaşte mai multe cuvinte – *fur* (< lat. *fur*), *lotru* (< v. sl. *ѧотръ), astăzi ambele arhaisme, *tâlhar* (< ung. *tolvaj*) etc., precum şi *hoț,* a cărui proveniență nu a fost încă determinată. Relevăm mai întâi opiniile referitoare la problema dată pe care le găsim în literatura lingvistică de profil.

Potrivit lui Hasdeu, I, p. 294, termenul despre care tratăm e o creație expresivă. Philippide, p. 64, punea originea acestui cuvânt în raport cu etnonimul germ. *got.* Pentru Cihac, II, p. 141, sursa căutată ar fi sl. *zloděj* „răufăcător". În viziunea lui Densusianu, GS, IV, p. 153, în cazul analizat am avea un radical sl. **chop-* la care s-ar fi ataşat suf. *-ĭcĭ*, de unde ar fi rezultat **hopț*, iar apoi, prin dispariția lui *p* din grupul *pț*, greu de pronunțat, *-hoț.* Printr-un prototip sl. *(hot)* explică lexemul studiat şi Scriban.

În LLM, 1966, nr. 1, p. 66, ca etimon pentru *hoț* a fost propus mediobg. târziu **хосъ,* cu aproximativ acelaşi sens, legat, sub raportul proveniență, de formele slavone atestate хоуса / хоса „tâlhărie", хоусъ „gloată" [Mikl., p. 1101]. Reluăm aici această interpretare, completând-o cu unele probe noi şi aducându-i unele rectificări. Privitor la planul expresiei, notăm că mediobg. **хосъ,* admis drept prototip pentru rom. *hoț,* ar fi un descendent al unui termen v. sl. **хѫсъ*, identic ca semnificație, neatestat însă nici el în izvoarele scrise. Pe de altă parte, existența în slava veche a unui atare lexem ar fi confirmată de mai multe dovezi: de forma (cu grupul nazal *on*) din **Lexicon**-ul lui Suidas (sec. X) χονσά (honsa) care înseamnă „hoți"[1], de derivatul *χωνσάριοι* cu sensul de „soldați trimişi să prindă limbă, cercetaşi" atestat la Cecaumenus (sec. XI) [Mihăescu, p. 154], de exemplul хѫсаръ „tâlhar" [DRH, D, I, p. 321]

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

şi **хънсари** „ostaşi în dobândă” [DERS, p. 104] din slavona rom.; de bg. *хъш* (cu **ъ** din **ѫ**) „răzvrătit bulgar care în perioada jugului turcesc locuia în România” [Бернштейн, p. 812], precum şi de croat. *gusa* „tâlhar” [Mikl., ibid.]. În afară de aceasta, trebuie să avem în vedere faptul că, după cum se consideră în genere, etimonul cuvântului sl. despre care vorbim e got. *hansa* „gloată” [Vasmer, ibid.], deci cu **ѫ** din *an*. Cf. şi slavon. **кѫпона** „cântar” [< lat. *(libra) campana* „(cântar) din Campania”], în care **ѫ** e la fel din *an.* Se poate deci admite că slava veche a cunoscut cuvântul ***хѫсъ** „tâlhar” şi numai din întâmplare lexemul dat nu figurează în texte.

Pentru problema de care ne ocupăm un atare termen v. sl. este de importanță determinantă, întrucât numai prin el putem explica formele mediobg. **хѫсъ, *хъсъ, *хосъ* care, la rândul lor, sunt etimoane ale unor cuvinte rom. – ale antropon. *Hâns(ea)* [Const., p. 438], *Hăț(ul)* [Const., p. 294] etc. şi, ceea ce este esențial pentru problema examinată, al apelat. *hoț.* Unul dintre punctele de orientare în cazul acesta este reflectarea neuniformă a nazalei v. sl. **ѫ** în mediobg. şi anume: ca **ѣ**, apoi ca **ъ**, *o, a* şi chiar ca *y*. Al doilea, e faptul că reflexele mediobg. indicate le găsim în împrumuturile de origine sl. bg. sigură din idiomul nostru. Slava bg. influențează limba rom. pe un parcurs îndelungat, astfel încât în vocabularul rom. vor pătrunde elementele sl. bg. de diferite vârste – unele din perioada sl. v. (sec. IX-XI), altele – din perioada mediobg. (sec. XII-XIV), în cadrul perioadei din urmă delimitându-se două etape – mediobg. timpurie şi târzie. De aceea socotim necesar să prezentăm tabloul de ansamblu al evoluției nazalei **ѫ** în slava bg., stadiile sale cronologice, variațiile dialectale, precum şi modul cum se adaptează fonetismele respective la sistemul limbii rom.[2]. O astfel de expunere sinoptică ne va ajuta să identificăm etimoanele cuvintelor rom. menționate mai sus – *Hâns(ea), Hăț(ul), hoț* – şi ale altora de genul lor. Propriu-zis, vom cita cuvintele rom. şi etimoanele lor care conțin nazala v. sl. **ѫ** sau reflexele acesteia din mediobg. timpurie (**ѣ**) şi târzie (**ъ**, *o, a,* şi *y*)[3]. Astfel, sub unghiul de vedere prezentat, se disting şase categorii de termeni în dependență de procesele fonetice respective ce au loc în domeniul lingvistic sl.

În ceea ce priveşte limba rom., este vorba despre cuvintele în care constatăm:

1) tratamentul *un / um* < v. sl. **ѫ** (**ǫ**): *dumbravă* < **дѫбрава**, *golumb* „porumbel” (reg.) < **голѫбь**, *scund* < **скѫдъ**;

2) tratamentul *în / îm* < mediobg. timpuriu **ѣ** (< **ѫ**): *crâng* < **крѫгъ**, *mândru* < **мѫдръ**, *tâmp* < **тѫпъ**;

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

3) tratamentul *î / ă* < mediobg. târziu ъ *(< ѣ): câş*[4] < *къс* „scurt” (cf. slavon. **кѫсъ** „bucată”), *gâscă* < *гъска* (cf. v. sl. ***гѫсь** „id.”), *sâsâiac* < **съсѥк** [Геров, V, p. 302] (cf. slavon. **сѫсѣкъ** „id.” [Mikl., p. 980]); antropon. *Căştuleană* [Dmitriev, II, p. 132] [< bg. *къшта* „casă” + rom. (*căs)uleană*], *Căştunulac* [Dmitriev, ibid.] [< bg. *къшта* „casă” + rom. *(că)tun...*];

4) tratamentul *o* < mediobg. târziu *o* (< ѫ/ъ): *colb* < maced. *клобо*[5] „rotocol” [Толовски, p. 215] (cf. bg. act. *клъбо,* mediobg. timpuriu **клѫбо**), coştereață < bg. ***коштерица*** (cf. bg. act. atest. *къшта* „casă”, slavon. **кѫштєрица**, v. sl. **кѫшта** „colibă” [Mikl., p. 329]), *potecă* < bg. ***потека*** (cf. bg. act. atest. *пътека* „id.”, v. sl. **пѫть** „cale”);

5) tratamentul *a* < mediobg. târziu *a (< ѫ): Cajba* (topon.) < maced. *гажва*[6,7] „cujbă” [Толовски, p. 81] (cf. bg. *гъжва* „legătură”, „cordon”; slavon **гѫжвица** „vărguță de salcie” [Mikl., p. 150]; cf. şi var. *cujbă,* tratamentul 6, precum şi termenii *gânj, vânj*), *Dab(ului) (Recica ~)* [Iordan, p. 98][8] < maced. *даб* „stejar” [Толовски, p. 82] (cf. bg. *дъб* „id.”, *дабник* „stejăriş” [БЕР, I, p. 453], v. sl. **дѫбъ** „stejar”), *naracliță* „mânecar” < maced. *нараквица* „id.” [Толовски, p. 292] (cf. v. sl. **рѫка** „mână”), *Pat(na)* (hidronim în Bucovina)[9] < maced. *нат* „cale” [Толовски, p. 353] (cf. bg. *път* „id.”, v. sl. **пѫть** „id.”), *Zab* (antrop.) [Const., p. 468] < maced. *заб* „dinte” [Толовски, p. 114] (cf. bg. *зъб* „id.”, *забец* „ghimpe” [БЕР, I, p. 661], v. sl. **зѫбъ** „dinte”);

6) tratamentul *u* < mediobg. târziu *y* (< ѫ)*: cujbă / gujbă* < maced. *гужба* „id.” [Толовски, p. 81]; scr. *гужва, гужба* „id.” (cf. *Cajba*).

Fonetismele sl. (1), (2) şi (3-6), acestea din urmă luate în bloc, au o determinare cronologică. În cazul fonetismelor (3), (4), (5) şi (6)[10], mediobg. târzii, e vorba mai mult despre diferențieri dialectale.

Să vedem acum care dintre cele şase fonetisme posibile – ale v. sl. ***χѫсъ** şi ale descendentelor sale mediobg. timpurii şi târzii – se identifică în limba română. După cum arată cercetările, idiomul nostru asimilează descendente ale v. sl. ***χѫсъ** cu fonetisme din perioada mediobg. timpurie (*în / îm* < ѫ) şi târzie, acestea – cu două variante (*î / ă* < ъ şi *o* < *o*)[11].

Deci, în total, etimoanele cuvintelor rom. avute în vedere vădesc trei tipuri de vocalisme – ѫ, ъ şi *o.* Adaptarea sunetelor indicate la condițiile fonetice rom. nu reprezintă cazuri aberante, ci fenomene regulate pe care le întâlnim, am arătat deja, şi în alte cuvinte de origine sl. bg. cu atare fonetisme din idiomul nostru.

Tratamentul *în / îm* (2): *Hâns*, *hânsar*. Compararea cuvintelor, clare sub raportul provenienței, *crâng, mândru, tâmp* conținând grupul

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

fonetic *în / îm* ce redă vocalismul mediobg. timpuriu ѫ (< v. sl. ѫ) cu topon. *Hâns* [Const., p. 438], în care constatăm acelaşi grup fonetic *în,* ne conduce spre concluzia că termenul în chestiune *Hâns* are ca etimon mediobg. *ѫѫсъ (= *хѫ̑съ). De la *Hâns,* în limba rom. s-a creat derivatul antropon. *Hânsea* [Const., ibid.]. Un tratament identic al vocalismului mediobg. timpuriu ѫ/ън îl atestă şi rom. *hânsar* care reproduce forma хѫсаръ / хънсарь din slavona rom. [DRH, D, I, p. 321; DERS, p. 104]. De la termenul din urmă *hânsar* vom avea la fel derivate – antropon. *Hansarul* şi *Hănsărel,* precum şi topon. *Hănsăreşti* [Const., p. 295]. Aşadar, prin fonetism mediobg. timpuriu se explică termenii rom. *Hâns* şi *hânsar.*

Tratamentul *î / ă* (3): *Hățul*[12], *Hăsărel.* Ca şi în cazul precedent, o confruntare între cuvintele rom. de proveniență mediobg. sigură cu *î / ă* (< ъ) în structura lor fonetică – *câş, gâscă, sâsâiac, prăjină, râşniță, răcodele* „lucruri de mână" [CADE] (cf. slavon. рѫкодѣлиѥ ~ „id." [Mikl., p. 816]) – şi radicalul lexemului apelat. *hăț(aş)* „tâlhar" [DA] şi al antropon. *Hăț(ul), Hăț(ea)* etc. [Const., p. 294] ar dovedi existența în limba rom. veche a termenului **hăsu* având ca etimon mediobg. târziu **хъсъ.* Într-un anumit fel, forma presupusă **hăsu* pare a fi confirmată şi de termenul bg. atestat *хъш* . (Consoana finală *-ш* în bg. *хъш* se explică prin sistemul fonetic rom. Într-adevăr, în idiomul nostru masculinele în *-s* la plural substituie acest sunet prin *-ş: pas – paşi, rus – ruşi, urs – urşi.* Deci termenul bg. *хъш* reproduce forma de plural **hăşi* a rom. **hăsu.* Ceea ce ar însemna că vorbitorii bulgarofoni vor împrumuta forma rom. de plural, pe care vor interpreta-o ca formă de singular. Pentru exemple analoage, cf. rom. *haiduc* [sing.] < ung. *hajdúk* [pl.][13], v. rus. *фрязь* [sing.] < *фрязи* [pl.] [Vasmer, IV, p. 208][14]). Al doilea termen rom. de genul în discuție, la fel neatestat în formă liberă, apare ca radical *hăsăr-* al antropon. *Hăsărel* [Const., p. 295]. Deci etimonul cuvântului acesta este mediobg. târziu **хъсаръ* (< *хънсаръ*).

Tratamentul *o (4): hoț.* Mai sus am vorbit despre cuvintele rom. *Hânsea, hânsar* etc. având la bază etimonul mediobg. timpuriu *хѫ̑съ,* cu ѫ (< v. sl. ѫ) redat în idiomul nostru prin *în / îm,* precum şi despre cuvintele *Hăsărel, Hățul* etc. deduse din mediobg. târziu **хъсъ,* cu ъ reprodus în sistemul fonetic rom. ca *î / ă.* Să discutăm în acelaşi mod şi vocalismul cuvântului *hoț* pentru care, după cum am mai notat, propunem, la fel ca şi în cazul precedent, un etimon mediobg. târziu, dar cu *o* (< v. sl. ѫ) – **хосъ.* Observăm că în limba rom. vocala originară rămâne practic intactă. Ca şi în exemplele discutate deja, tratamentul în cauză – *o* < *o* – nu e un fenomen singular în fonetica rom.: un ase-

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

menea *o* îl constatăm şi în cuvintele *colb, coştereață, potecă* etc., în ale căror etimoane mediobg. târzii *o* este la fel unul dintre reflexele v. sl. ѫ. Deci examinată în acest cadru larg, vocala *o* din structura cuvântului *hoț* găseşte, credem noi, o interpretare plauzibilă.

Trecem acum la investigarea celorlalte componente ale formei cuvântului *hoț*. În ceea ce priveşte consoana inițială *h,* totul e limpede, întrucât acest sunet este identic cu cel al presupusului etimon **хосъ.* O chestiune aparte e cea legată de *ț* final al lexemului studiat. Admitem că o perioadă de timp termenul în cauză circula în limba română sub forma **hosu,* cu *s* originar care în variantele sale etimologice – *Hăs(ărel)* etc. – va rămâne stabil. În susținerea ipotezei emise aici ar veni şi antropon. *Gosea*[15,16] [Const., 286], cu *s,* dacă termenul acesta s-ar afla în relație genetică cu **hosu – hoț.* De la o vreme însă *s* din **hosu* va fi substituit prin *ț* şi astfel va lua naştere forma nouă a termenului cercetat – *hoțu.* Cum ar putea fi explicată o atare schimbare? Pentru a veni cu un răspuns la întrebarea formulată trebuie să ținem seama (1) de semantica unității de vocabular de care ne ocupăm şi de (2) faptul utilizării sale, ca termen cu o funcție strict determinată, într-un mediu lingvistic specific – graiurile de nord şi nord-est ale dialectului moldovean din perioada veche a limbii române.

Procedând la examinarea primei premise, vom arăta că termenul avut în vedere atestă un conținut care, în anumite împrejurări, se poate organiza după principiul polarizării semantice, la fel ca şi cuvintele *haiduc, pandur, volintir,* fr. *brigand,* lat. *latro(onis)* etc. – cu accepții de „oştean...” [„mercenar”] şi „tâlhar” ce se opun una alteia. Cf. şi rus. *пехотинец* > rom. *pohonț / pahonț.* Vom argumenta cele afirmate aici pe baza unui termen de acelaşi tip *hânsar*. Înțelesul „negativ”, etimologic, al cuvântului indicat – de „tâlhar”[17] – îl constatăm într-un hrisov slavo-român de la Alexandru Aldea din 1436, în care domnitorul muntean îi ceartă pe braşoveni pentru faptul că îi adăpostesc la dânşii pe toți hoții şi tâlharii, în original: „...**гдѣ да єст тать и хѫсаръ, ѹ вас прибѣга**...”[18] [DRH, p. 321]. Înțelesul al doilea, „pozitiv” – de „oştean” – îl cunosc cronicile noastre de sec. XVII şi XVIII, precum şi alte scrieri vechi româneşti. Astfel, la Grigore Ureche, p. 207, citim: „Iară Pârvul, pârcălabul Sorocii, s-au îndemnat cu *hânsarii* şi cu alții carii au vrut de bună voie şi i-au ajunsu (pe cazaci) la Perieslavu”. După cum ne mărturiseşte Dimitrie Cantemir, p. 132, pe timpul său *hânsarii* nu făceau „slujbă la oaste”, ci „erau doar cu vechiul nume de ostaşi”, îndeletnicindu-se cu prelucrarea pământului. Un document citat de DA ne spune că *hânsarii* sunt oameni liberi, nu plătesc impozite. Despre *hânsari*

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

unele informaţii ne oferă şi Neculce. Dintr-un fragment al letopiseţului său (p. 138) aflăm că domnitorul Constantin Cantemir iartă pe cei vreo „patruzeci şi mai bine de codreni tălhari" ce „ţiné drumurile în Ţara de Gios" şi organizează din ei o ceată de oşteni pentru lupta împotriva invadatorilor leşi şi cazaci. Pe aceeaşi pagină Neculce povesteşte că „Miron logofătul, fiind staroste la Putna, au făcut siimeni şi *hânsari* ş'au început... a răsâpi tâlharii". Accepţia aceasta „pozitivă", de „oştean..." pare să se fi conturat în limba rom.[19]. După cum vedem, în exemplul analizat sensul de „oştean..." derivă de la cel de „tâlhar"[20].

Se poate prezuma că o polarizare semantică similară a cunoscut şi lexemul **hosu / hoţu.* Vom analiza în parte fiecare dintre cele două accepţii presupuse ale sale. Ca şi în cazul împrumutului *hânsar*, semnificaţia etimologică a termenului **hosu / hoţu* pare să fi fost cea „negativă". Ea se deosebea însă întrucâtva de sensul actual al cuvântului dat. Bănuim aceasta, având în vedere câteva considerente: înţelesul lexemului *hoţ* într-o scrisoare a boierilor munteni din 1599 – e vorba despre contextul „...*că de greci... şi de alţi hoţi, ci ne-a(u) venit de ne-au fost domni, ne-amu săturatu..."* [DocIns., p. 112]; termenul bg. *хъш* care, ulterior, va însemna „răzvrătit ce lupta împotriva turcilor, avându-şi locul de trai în România", dar care într-un trecut mai îndepărtat trebuia să fi avut sens de „haiduc..."; precum şi chiar expresia din limba actuală *hoţ de codru*[21]. În fine, vom mai remarca faptul că în textele din sec. XVI, studiate de Densusianu, II, găsim *fur* (p. 315), *lotru* (p. 306) şi *tâlhariu* (p. 315), nu însă şi termenul *hoţ.* Nu am constatat cuvântul acesta nici în „Pravilele lui Vasile Lupu" care, după cum se ştie, conţin paragrafe speciale referitoare la noţiunea în cauză. De aceea credem că iniţial lexemul **hosu / hoţu* în limba rom. veche avea un conţinut identic cu sensul principal al termenului *hânsar* despre care am vorbit deja, ceea ce ar însemna că sensul de astăzi al cuvântului *hoţ* se cristalizează în ultimele veacuri ale istoriei noastre[22].

Accepţia a doua, nouă, „pozitivă" a termenului **hosu / hoţu* e de „paznic la hotar". Ea a luat naştere odată cu apariţia statului. Se ştie că în zonele muntoase ale Moldovei multe obşti săteşti nu au fost aservite. În părţile de nord şi nord-est membrii obştilor aveau sarcina de a apăra marginile ţării. Mai târziu, pentru conceptul indicat se vor crea alţi termeni – *străjer, plăieş* etc. Deci prin sec. XIV-XV, cuvântul **hosu* / *hoţu* poseda două sensuri – unul, etimologic, cu extensiune generală, care, uşor modificat, se va menţine până astăzi, şi altul, regional, şi, să zicem aşa, episodic – de „paznic la hotar", „străjer" –, care cu timpul va dispărea, lăsând însă anumite vestigii în nomenclatura onomastică şi etnografică.

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

Chestiunea a doua despre care trebuie să tratăm priveşte factorul pur lingvistic ce pare să fi condiționat înlocuirea sunetului *s* din forma **hosu* prin *ț.* Credem că e vorba despre mediul specific în care evoluează graiurile moldoveneşti de nord şi de nord-est în evul mediu târziu – despre bilingvismul local rusino-român. În special, probele toponimiei [Raevschi, p. 234-244], dar şi cele de alt gen, demonstrează că în acest areal, începând mai ales de prin sec. XII, idiomul rom. contactează cu vechea rusă de sud-est – viitoarea ucraineană. Propriu-zis, în atingere vin sectoarele periferice ale celor două domenii lingvistice şi etnice. Până la urmă, obştile săteşti rusine, identificabile pe baza oiconimelor de proveniență est-sl., din spațiul nostru, în marea lor majoritate, se vor romaniza, evident, parcurgând o îndelungată etapă de dualism lingvistic. În asemenea împrejurări, graiurile moldoveneşti îşi vor însuşi unele fenomene lingvistice din ucraineană. Şi aici ajungem la un element esențial al ipotezei noastre. Presupunem că, sub influența rusină, *s* din cuvântul **hosu* va fi substituit prin *ț* şi astfel se va crea forma actuală a termenului rom. *hoț.* Motivația unei atare interpretări e faptul că trecerea lui *s (c)* în poziție intervocalică la *ț (ц)* reprezintă o caracteristică specifică pentru unele graiuri ucr. de sud-vest [ЕСУМ, I, p. 483]. Vom cita o serie de exemple ce ilustrează procesul indicat:

брусак „torbă” > *бруцак* „id.” [ЕСУМ, I, p. 286],
бусень „cocor” > *буцян* „id.” [Жилко, p. 172],
бусий „beat” > *буцою* „id.” [ЕСУМ, I, p. 306],
гасати „a sări” > *гацати* (?) [ЕСУМ, I, p. 483],
граса „sapă” > *граца* „id.” [ЕСУМ, I, p. 586],
rom. *gresie* (!) > ucr. *грецул* „id.” [ЕСУМ, I, p. 592],
кусий „scurt” > *куций* „id.” [ЕСУМ, III, p. 165],
мосувати „a întări” > *моцуватися* [Грінчеко, p. 984-986],
присяга „jurământ” > *прицяга* „id.” [ЕСУМ, I, p. 483].

De observat că trecerea lui *s* la *ț* (*ц*) în cazul rom. *gresie,* devenit în ucr. *грецул*, e deosebit de edificatoare sub raportul în discuție. Elocvente ar fi şi antropon. rom. *Henț, Hențea, Hânțeşti...* [Const., p. 294], *Hânțar*[23] [Grămadă, p. 211], dacă le considerăm forme-perechi pentru termenii apelativi şi onomastici deja analizați *Hâns, Hânsea, Hânsăreşti, hânsar.*

Apariția variantei *hoțu* nu va duce la bifurcarea termenului pe care îl studiem în două lexeme. Considerăm că un anumit răstimp forma nouă, cu *ț,* va avea ambele accepții – cea etimologică, care, din graiurile moldoveneşti, se va extinde în întregul areal dacoromân, perpetuându-se până în prezent, şi cea de „paznic la hotar”, spațial restrânsă.

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

Varianta a doua însă nu se va menține, aşa cum am mai subliniat, fiind, probabil, înlăturată de sinonimul „străjer”.

Hoțu, Hoțul / Huțu, Huțul / Guțu, Guțul – nume proprii. De fapt, se va pierde doar unul dintre cele două planuri ale variantei avute în vedere – cel al conținutului. Corpul său fonetic însă va dăinui în continuare, dar cu un sens radical transformat. Pentru mulți dintre foştii „paznici la hotar”, termenul *hoțu / hoțul...* va rămâne ca o caracteristică pur denotativă, fără a indica un conținut conceptual individual, deci se va transforma dintr-un apelativ într-un nume propriu, de familie[24]. Astfel de modificare a apelativelor în antroponimice este un fenomen firesc. Bunăoară, substantivele rom. *aprod, armaş, călăraş, ceauş, ispravnic, jitar, mazâl, panțir, pârcălab, postelnic, scutar, scutelnic, vătaf, volontir (volintir), vornic, zapciu* şi multe altele, într-un trecut mai îndepărtat, erau apelative cu accepții obişnuite pentru asemenea unități de vocabular. Astăzi însă aceste lexeme există practic numai ca nume de familie, exceptând, bineînțeles, situațiile când sunt raportate la realitățile pe care le desemnau altădată.

În ceea ce priveşte termenul de care ne ocupăm, etapa sa antroponimică o găsim amplu reflectată în **Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774** [Dmitriev]. Vom sublinia din capul locului că, aşa cum era de aşteptat, cele mai multe nume de familie în discuție se constată în zonele de nord şi nord-est ale vechii Moldove. Citățm cuvintele-bază şi derivatele lor. În paranteze, dăm numărul ocurențelor. **Ținutul Hotinului** [Dmitriev, II, p. 112-183]: *Hoțu* (3), *Huțul* (23), *Huțuleac* (2), *Huțulescul, Huțuluc; Uțul* (6), *Uțan, Uțanu, Uțanul, Uțuleac* (3); *Guțul, Gațan* (?), *Goțan, Guțuleac*[25]. **Ținutul Cernăuțului** [Dmitriev, I, p. 370-458]: *Huțul* (26), *Huțan* (11), *Husan*[26], *Huțuleac* (4), *Huțincă, Hoțoalcă, Huțschii.* În celelalte ținuturi pentru care avem liste ale locuitorilor, astfel de antroponime apar foarte rar. **Ținutul Romanului** [Dmitriev, II, p. 256-288]: *Hoțul, Huțul, Hățăscul*[27], *Guțul* (4), *Guțăş*. **Ținutul Putnii** [Dmitriev, I, p. 261-335]: *Hățul* (2), *Hâțul* (2); *Gățăscul* (2), *Guțăscul*. **Ținutul Botoşanii** [Dmitriev, II, p. 184-209]: *Huțul* (2), *Guțul* (2), *Guțencu*. **Ținutul Câmpulung-Suceava** [Dmitriev, I, p. 242-260]: (*Irina, Anuța*) *Hoțoaie* (2), *Huțuleac* (3). **Ținutul Orhei-Lăpuşna** [Dmitriev, II, p. 400-473]: *Guțul* (4), *(Vasâlachi a) Oții.* **Ținutul Tecuciului** [Dmitriev, I, p. 536-605]: *Huțul, Guțul* (2). **Ținutul Dorohoiului** [Dmitriev, I, p. 486-535]: *Huțul, Huțan*. **Ținutul Neamțului** [Dmitriev, II, p. 6-73]: *Hățul, Goțul.* **Ținutul Hârlăului** [Dmitriev, II, p. 223-256]: *Hățu.*

Multe dintre numele citate mai sus le întâlnim şi astăzi în nomencla-

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

torul antroponimic românesc. Fără a intra în detalii, e suficient să parcurgem lista de familii din cartea de telefoane (a. 1998), editată la Chişinău, pentru a confirma cele susținute aici. Notăm exemplele tipice din sursa pomenită şi derivatele lor, mai puțin obişnuite: *Guțu* (foarte multe), *Guțul* (foarte multe), *Guțan* (multe), *Guțanu* (multe), *Guțol, Guțuleac* (multe); *Goț, Goțco, Goțenco, Goțoanga, Goțulea, Goțuleac, Goțulenco* (multe), *Goțulscaia; Hoținschi, Huțu* (un singur exemplu). Termenii onomastici *Gansinschi, Ghenzul* şi *Ghinsari / Gânsari* ne aduc în memorie formele cu nazală **hânsu* şi respectiv *hânsar*. Aşadar, antroponom. *Huțu / Guțu* are la bază apelativul *hoțu* „paznic la hotar", „străjer".

Referitor la forma termenilor onomastici relevați, vom nota următoarele. În condițiile dualismului lingvistic rusino-român din zonele marginale de nord şi nord-est ale Moldovei, varianta *hoțu – hoțul* „paznic la hotar", devenită apoi antroponim şi termen etnografic, va cunoaşte noi schimbări ale planului expresiei – trecerea lui *o* din prima silabă la *u,* oscilația *h / g,* pierderea semnificației articolului *ul* etc. Astfel se explică procesul *hoțul* > *Huțu / Huțul, Guțu / Guțul* etc. care presupune un mediu glotologic specific.

Rezumând cele expuse până acum, subliniem încă o dată că etimonul rom. *hoț* e mediobg. **хосъ* „tâlhar", „haiduc". Vocala *o* din prototipul său este unul dintre reflexele v. sl. ѫ din perioada mediobg. la fel ca şi sunetul corespunzător *o* din cuvintele *colb, coştereață, potecă* etc. În limba rom., la etapa inițială, termenul discutat avea forma **hosu,* menținând semantica bazei sale sl. În Moldova cuvântul **hosu* va găsi o largă utilizare în ținuturile ei de nord şi nord-est. În condițiile lingvistice din raionul nominalizat termenul acesta va dezvolta o variantă nouă – hoțu –, cu *ț* pentru *s.* Forma primară veche, trebuie să credem, va ieşi din circulație. La rândul său, varianta *hoțu,* pe lângă sensul său etimologic de „tâlhar", care, uşor schimbat, se va conserva până în zilele noastre, va degaja, printr-un fel de polarizare semantică, încă o accepție – cea de „paznic la hotar" –, cu răspândire redusă şi existență vremelnică. De la cuvântul *hoțu* cu sensul din urmă se va crea numele de familie *Huțu* cu variantele sale, precum şi termenul etnografic *huțúl.*

Rom. *huțúl* / ucr. *єýцýл* – termeni etnografici. Accepția de „paznic la hotar" al lexemului *hoțu* nu va dăinui nici în spațiul în care românii vor fi slavizați. Însă aici cuvântul în cauză va atesta o modificare de alt gen: el va deveni un termen etnografic, cu forme practic identice în rom. şi ucr. Referitor la originea *huțulilor*, au fost emise mai multe opinii. După Miklosich (şi Kałużniacki), p. 48-50, huțulii sunt români

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

ucrainizaţi. O atare viziune va fi împărtăşită de Brückner, Skok etc. Cf. Ivănescu, p. 311; Iordan, p. 274; ЕСУМ, I, p. 630. Cât priveşte *termenul* ucr. *гýцýл,* acesta, potrivit lui Miklosich, ibid., p. 10, provine din rom. *hoţ.* Interpretarea autorului vienez este cea acceptabilă. În cazul dat trebuie să admitem că are loc o schimbare de motivaţie semantică specifică: „români liberi cu funcţii de pază la hotar” > „ucrainofoni din zonele muntoase respective ce se deosebesc prin felul de viaţă, port etc.”. Alte tâlcuiri – prin tribonimul est-sl. *уличи* [Ivănescu, p. 313-314], prin germ. *guta* „got” [v. Vasmer, I, p. 479] etc. – nu ne par reale. Cf. şi ELR, p. 256-257.

Să relevăm acum schimbările pe care le va suferi cuvântul rom. *hoţul* în limba ucr. În primul rând, vom nota că substantivul analizat va căpăta răspândire la forma hotărâtă în care, de la o vreme, *ul,* nefiind simţit ca atare de către românii acum ucrainizaţi, se va desemantiza şi se va contopi cu fostul radical într-o unitate indivizibilă, neanalizabilă sub aspectul determinării – *гóцул.* O altă schimbare ce nu e prea clară rezidă în apariţia variantei cu accentul pe finală – *гуцýл.* Vom avea deci trei variante – *гóцул, гýцул, гуцýл* [ЕСУМ, I, ibid.]. Trecerea lui *o* neaccentuat la *y,* dacă silaba următoare conţine o vocală închisă identică, e un fenomen caracteristic pentru unele graiuri ucr. de sud-vest. Cf. ucr. *вужý* [Жилко, p. 191] < *вожý* „duc”, *кужýх* [Жилко, ibid.] < *кожýх* „cojoc”. Vom sublinia că în ucr. de sud-vest se constată şi graiuri în care *o* devine *y* şi sub accent [Жилко, p. 220]. În fine, ultima schimbare ce pare să se explice prin fonetica ucr. vizează consoana iniţială a unor variante ale termenului rom. *hoţul.* La origine, *h* din forma indicată era o posterolinguală fricativă sonoră. Probabil prin influenţă rusină va apărea şi varianta cuvântului hoţul, cu *h* faringal etc. Consoana *g* în formele *Guţul, Guţăscul* etc. trebuie pusă şi ea pe seama unei rostiri sau ortografierii est-sl. Cf. şi: Iordan, p. 273, nota 1 la subsol.

NOTE

[1] Autorul grec explică termenul χονσά prin nume de agent: χονσά: παρά βουλγάροις ‘οι κλέπται „χονσά: la bulgari – hoţi” [Vasmer, IV, p. 285; Mihăescu, p. 154]. În *Lexiconul* lui Miklosich, citat mai sus, termenii corespunzători, fiind de redacţie sârbă şi rusă, au în structura lor fonetică *oy* (şi *o*) pentru v. sl. ѫ. În slavona românească există şi forme cu ѫ. În ansamblu, pe baza datelor din slavonă, cuibul derivaţional al termenului **хоуса** / **хоса** „jaf” se prezintă astfel:

хоуса „jaf” [Mikl, p. 1101]
хоусьникъ „tâlhar” [ibid.], pl. **хоусницы**
хоусити „a jefui” [ibid.]
похоусити „id.” [Mikl., p. 651]

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

оүхоүсити „id.” [Mikl., p. 1080]
хоүсовати [Mikl., p. 1101]
хоса „jaf” [Mikl., ibid.]
хѫсъ „tâlhărie” [Mihăescu, p. 154]
хѫсаръ „tâlhar” [Mihăescu, ibid.].
* Poate aici şi *хѫсьць?

[2] Două dintre tratamentele nazalei în cuvintele de proveniență sl. bg. din limba rom. – *un* /*um* şi *în / îm* (care sunt cele mai reprezentative) – au fost identificate şi descrise în lingvistica rom. Cf. Densusianu, I, p. 178-179, 218; Rosetti, p. 296-297, 344-348. Celelalte reflectări ale vocalei v. sl. date (v. infra) nu au solicitat încă o atenție specială a cercetătorilor.

[3] Referitor la nazala **ѫ** şi reflectarea ei în domeniul sl. bg., v. Младенов, § 51. De observat că în alfabetul sl. bg. nu există un semn grafic pentru redarea vocalei **ъ**, de aceea vocala dată e notată tot prin **ѫ**.

[4] Consoana finală *ş* se explică prin forma de pl. *câşi.*

[5] Fonetismul *o (*< v. sl. **ѫ**) la nord de Dunăre ar putea fi calificat ca o arie periferică a domeniului lingvistic sl. bg. de până la romanizarea slavilor bg. din spațiul indicat.

[6] Pentru interpretarea vocalismului *a* (< v. sl. **ѫ**) la nord de Dunăre, v. nota precedentă.

[7] În unele cuvinte din limbile sl. se constată varierea *к-г (c-g).* Cf. bg. *крушa* „pară”, scr. *крӯшка* „id.” – rus. *грушa* „id.”

[8] Cf. şi *Dabul* (antrop.), *Dăbeşti, Dăbuleni* [Const., p. 256].

[9] Pentru semantism, cf. cele arătate de Iordan, p. 49, cu privire la *Putna.*

[10] Fonetismul sl. meridional *y (u)* e de fapt scr.

[11] Cf. şi alte exemple de cuvinte sl. bg. cu radical etimologic comun având în structura lor nazală v. sl. **ѫ** care pătrund în limba rom. la diferite etape ale slavei bg. şi ale căror forme rom. redau mai mult sau mai puțin fidel schimbările fonetice, cronologice şi spațiale, produse în domeniul lingvistic sl. bg.: (unele pilde au fost citate deja):

1) radicalul etimologic v. sl. **дѫб** – „stejar”: v. sl. **дѫбьць** „stejărel” > rom. *dumbeț* (plantă) , mediobg. timpuriu **Дѫбовица* (hidrom.) > rom. *Dâmbovița,* mediobg. târziu (maced.) *дaб* „stejar” > rom. *Dabului* [*Recica* ~]; *Dabul* [Const., p. 256];

2) radicalul etimologic v. sl. **пѫт** - „cale”: mediobg. timpuriu **распѫтиѥ** ~ „răscruce” > rom. *răspântic,* mediobg. târziu **потека* „cărare” > rom. *potecă,* mediobg. târziu (maced.) *nam* „cale” > rom. *Patna* (hidron.);

3) radicalul etimologic v. sl. **рък** – „mână”: v. sl. **поръчити** „a încredința” > *a porunci,* mediobg. timpuriu **поръчити** „id.” > *a porânci,* mediobg. târziu (maced.) *нараквица* „mânecar” > rom. *naracliță* „id.”.

[12] Referitor la *ț* din structura acestui cuvânt, v. infra, p. 54.

[13] Forma ung. de sing. e *hajdú.*

[14] Forma v. rus., etimologică, de sing. e *фрягъ.*

[15] Pentru oscilația *h – g,* v. infra, p. 57.

[16] Termenul legat derivațional de *Gosea – Gosan* şi *Gosariu* (cf. *hânsar,* p. 51), citați de Const., ibid., ar fi şi ei probe pentru supoziția admisă.

[17] La Miklosich, p. 1101, **хоүсаръ** apare numai cu sensul de „tâlhar”.

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

[18] Textual: „...unde este vreun hoţ şi tâlhar, la voi pribegeşte...".

[19] Cf. însă gr. Χωνσάριος (p. 48) şi ung. *huszar* „călăraş" (sec. XV); „tâlhar" (< scr. *хусар* „tâlhar") [Сороколетов, p. 259].

[20] Există şi situaţii când dezvoltarea semantică e de direcţie inversă. De pildă, accepţia primară a fr. *brigand* „tâlhar" e de „pedestraş" [Bloch-Wartburg, p. 89.]. Cf. şi rom. *pohonţ.*

[21] Pe baza atestărilor în slavona din Ţara Românească care sunt şi cele mai vechi – antropon. *Hoţilă* (a. 1577, 1578, 1579) şi *Hoţul* (a. 1594) [DERS, p. 108] – nu putem judeca despre sensul apelat. *hoţu.*

[22] Pentru diferenţa semantică dintre membrii cuplului *hoţ – tâlhar* din rom. actuală cf. lat. *fur – latro,* fr. *voleur – brigand,* rus. *вор – разбойник.*

[23] În aceste cuvinte *s* e substituit prin *ţ,* nefiind intervocalic?

[24] Articolul *ul (u)* îşi va pierde conţinutul său, devenind un sufix antroponimic.

[25] Forma *Hânsăniuc* [Dmitriev, II, p. 131] confirmă o dată în plus existenţa v. sl. **хѫсъ* (v. supra, p. 48). Numele *Hasuc* [Dmitriev, II, p. 149] nu e clar. Dacă admitem că e o variantă a lui **hosu,* cu suf. *-uc,* atunci *s* în forma aceasta ar fi etimologic, iar *a* – o a şasea reflectare a lui *ѫ*.

[26] În forma dată *s* originar nu e substituit prin *ţ?*

[27] Pentru primul *ă,* v. supra, p. 50.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Hasdeu	B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor, I-II*, Bucureşti, 1873-1875.
2. Philippide	A. Philippide, *Opere alese,* editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, 1984.
3. Cihac	A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane,* II. *Éléments slavs, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Fracfort s/M, Berlin, Bucarest, 1879.
4. GS	*Grai şi suflet,* revista Institutului de filologie şi folclor, publicată de Ov. Densusianu, I-VII, Bucureşti, 1923-1937.
5. Scriban	A. Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Iaşi, 1939.
6. LLM	*Limba şi literatura moldovenească*, Chişinău, 1958...
7. Mikl.	Fr. Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862.
8. Vasmer	M. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I-IV / Traducere din limba germană, cu completări de O. N. Trubaciov, Moscova, 1964-1973.
9. Mihăescu	H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966.
10. DRH	*Documenta Romaniae Historica. D. Relaţii între ţările române,* I, Bucureşti, 1977.
11. DERS	*Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române* (1374-1600), Bucureşti, 1981.

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

12. Бернштейн	С. Б. Бернштейн, *Болгарско-русский словарь*, Moscova, 1953.
13. Const.	N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.
14. Densusianu	O. Densusianu, *Istoria limbii române, I-II*, Bucureşti, 1961.
15. Rosetti	A. Rosetti, *Istoria limbii române,* I. De la origini până în secolul al XVII-lea, Bucureşti, 1978.
16. Младенов	Стефан Младенов, *История на българския език*, Sofia, 1979.
17. Геров	Н. Геров, *Речник на български език с тълкување речите на български и на русски,* I-V, Plovdiv, 1895-1904; *Допълнение* (Т. Панчев), Plovdiv, 1908.
18. Толовски	Д. Толовски, В. М. Иллич-Свитыч, *Македонско-русский словарь*, Moscova, 1963.
19. Iordan	I. Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963.
20. БЕР	*Български етимологичен речник*, I / Redactor: Вл. И. Георгиев, Sofia, 1971.
21. Grigore Ureche	Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chişinău, 1971.
22. Dimitrie Cantemir	Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chişinău, 1975.
23. DA	Academia Română, *Dicționarul limbii române,* tomul II, partea I, Bucureşti, 1934.
24. Ion Neculce	Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei*, Chişinău, 1974.
25. Сороколетов	Ф. П. Сороколетов, *История военной лексики в русском языке*, Leningrad, 1970.
26. Bloch-Wartburg	Oscar Bloch-Walther von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1975.
27. DocIns.	*Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea* / Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru; *Introducere de* Alexandru Mareş, Bucureşti, 1979.
28. Raevschi	N. Raevschi, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii*, Chişinău, 1988.
29. ЕСУМ	*Етимологічний словник української мови*, I-III, Chiev, 1982-1989.
30. Жилко	Ф. Т. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*, Chiev, 1966.
31. Грінченко	Б. Д. Грінченко, *Словарь української мови*, Chiev, 1925.
32. Grămadă	N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, II, Iaşi, 1996.
33. Dmitriev	P. G. Dmitriev, *Moldova în epoca feudalismului*, I-II. *Re-*

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)

censămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 şi 1774, Chişinău, 1975.
34. Carte de telefoane — *Carte de telefoane*, Chişinău, 1998.
35. Miklosich-Kałużniacki — Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischem Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879.
36. Ivănescu — G. Ivănescu, *Originea huțulilor şi a tuholților* / Analele Universității din Timişoara, 1963, nr. 1, p. 311-314.
37. ELR — *Enciclopedia limbii române* / Autori: Mioara Avram, Jana Balacciu-Matei, I. Fischer, I. Gheție, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Aurora Pețan, M. Sala, Camelia Stan, Andra Şerbănescu, Mirela Theodorescu, I. Toma, Domnița Tomescu, Laura Vasiliu, Ioana Vintilă-Rădulescu, Rodica Zafiu / Coordonator: M. Sala, Bucureşti, 2001.

BDD-A20833 © 2006 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 08:39:19 UTC)